

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

З навчальної дисципліни «Психологія девіантної поведінки»
обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №4. Делінквентна поведінка

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології – Протокол №8 від 15.08.2023

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А. А.

Рецензенти:

1. Начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, підполковник Колесніченко О.С.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План лекції:

1. Делінквентна поведінка як форма поведінки що відхиляється.
2. Умови формування делінквентної поведінки: зовнішні та внутрішні чинники.
3. Класифікація неповнолітніх правопорушників.
4. Протиправна мотивація. Антисоціальна (соціопатична) особистість.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті:

Основна:

1. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
2. Кузьменко В.В., Диса О.В., Шинкаренко І.О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро: Видавець Біла К.О. 2019. 68 с.
3. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник. К.: Либідь, 2011. 520 с.
4. Остапович В.П., Барко В.І., Ярема Н.Ю. та ін. Робота з дітьми з ознаками ризикованої поведінки: метод. рекомендації Київ: ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін, 2017. 95 с
5. Психологічні аспекти ювенальної юстиції: навч. посібник уклад.: Л.І. Мороз, С.І. Яковенко, Ю.В. Меркулова, О.М. Пасько Одеса: ОДУВС, 2015. 228 с.
6. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін : монографія / Максимова Н. Ю., Грись А. М., Манілов І.Ф., Литвинчук Л.М., Рябовол Т.А., Філоненко Л.А., Максим О.В., Щербина-Прилука В.М.; за ред. Н. Ю. Максимової. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с. URL: <http://library.mdu.edu.ua/Documents/NAPN/institut%20psihologii/monograf/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D0%B8.pdf>
7. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) / авт. кол.: О. П. Абухажар, Н. М. Акімова, В. В. Білецька та ін ; упор.: В. Г. Панок, Ю. А. Луценко. К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/2019-10/31/3/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8%2C%20%D1%81%D1%85%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%BF%D>

1%80%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D1%83%20%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97%2C%20%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf

8. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. 300 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12407/1/Yankovych_Kikinezhdi_Kol_mon.pdf

Текст лекції:

1. Делінквентна поведінка як форма поведінки що відхиляється.

Проблема делінквентної (протиправної, антигромадської) поведінки, є центральною для дослідження більшості соціальних наук, оскільки громадський порядок відіграє важливу роль у розвитку як держави в цілому, так і кожного громадянина окремо.

Делінквентна поведінка як форма девіантної поведінки особистості має ряд особливостей.

По-перше, це один з найменш певних видів поведінки, що відхиляється. Наприклад, коло діянь, що визнаються злочинними, різний для різних держав, в різний час. Самі закони неоднозначні, і в силу їх недосконалості велика частина дорослого населення може бути підведена під категорію «злочинців», наприклад за такими статтями, як ухилення від сплати податків або заподіяння кому-небудь фізичного болю. Аналогічно цьому, всі знають, що брехати не можна. Але людина, що говорить правду завжди і скрізь, незважаючи на обставини, буде виглядати більш неадекватним, ніж той, хто бреше доречно.

По-друге, делінквентна поведінка регулюється переважно правовими нормами - законами, нормативними актами, дисциплінарними правилами.

По-третє, протиправна поведінка визнається однією з найбільш небезпечних форм девіацій, оскільки загрожує самим основам соціального устрою - громадському порядку.

По-четверте, така поведінка особистості активно засуджувався і карається в будь-якому суспільстві. Основною функцією будь-якої держави є створення законів і здійснення контролю за їх виконанням, тому на відміну від інших видів девіацій, делінквентна поведінка регулюється спеціальними соціальними інститутами: судами, слідчими органами, місцями позбавлення волі.

Нарешті, по-п'яте, важливо те, що протиправна поведінка за своєю суттю означає наявність конфлікту між особистістю і суспільством - між індивідуальними прагненнями і суспільними інтересами.

Делінквентна поведінка може виявлятися, наприклад, в бешкетництві і бажанні розважитися. Підліток з цікавості і «за компанію» може кидати з балкона важкі предмети (або їжу) у перехожих, отримуючи задоволення від точності попадання в «жертву». З пустощі людина може зателефонувати в диспетчерську аеропорту і попередити про нібито закладену в літаку бомбу. З метою привернення уваги до власної персони («на спір») молода людина може спробувати залізти на телевізійну вежу або вкрасти у вчителя з сумки записну книжку. Іноді вживання алкоголю чи наркотику також носить характер проступку.

Різниця делінквентної і кримінальної поведінки корениться не в віці, з якого настає кримінальна відповідальність (делікти можуть здійснювати і дорослі, і навіть літні люди), а в ступені усвідомлення індивідом своїх протиправних вчинків і дій, їх соціальної значущості і шкідливих наслідків для оточуючих. Використовуючи образний вислів Є. Ангел (1977), до делінквентної поведінки можна віднести «злочинні дії, наміри яких були невинними». Основою делінквентної поведінки дорослого і літньої людини є психічний інфантилізм з комплексом характерних ознак: невмінням «розводити» ідеальні і реальні цілі, що не відповідає віку наївністю і прямодушністю, дитячою захопленістю, егоцентризмом, формально-обов'язковим виконанням обов'язку і подчиняємостю, небажанням і невмінням прогнозувати можливі майбутні небажані події (антіципаціона неспроможність), підвищеної уразливостю, потребою в втіху і опіку, схильністю до різких коливань настрою і вираженням афектних реакцій.

2. Умови формування делінквентної поведінки: зовнішні та внутрішні чинники.

Незважаючи на різноманітні громадські заходи, спрямовані на спонукання громадян дотримуватися встановлених законами і правилами, безліч людей щодня їх порушують. Нерідко буває важко зрозуміти, чому цілком звичайні з вигляду люди раптом роблять серйозний злочин. Найчастіше це психічно здорові особистості, у тому числі діти і підлітки.

При розгляді детермінації протиправних дій зазвичай говорять про сукупність зовнішніх умов і внутрішніх причин, що викликають подібну поведінку. Безумовно, в кожному конкретному випадку має місце унікальне поєднання чинників, проте можна визначити деякі загальні тенденції у формуванні делінквентної поведінки.

Соціальні умови відіграють певну роль в походженні протиправної поведінки. До них насамперед належать багаторівневі суспільні процеси. Це, наприклад, слабкість влади і недосконалість законодавства, соціальні катаклізми і низький рівень життя.

Згідно Р.Мертоном, деякі люди не можуть відмовитися від делінквентної поведінки, тому що в нинішньому суспільстві споживання переважна більшість будь-яку ціну прагне до доходу, споживання і успіху.

Людам, так чи інакше «відсунути убік» від суспільних благ, важко досягти бажаних цілей легальним шляхом.

Соціальною причиною антигромадської поведінки конкретної особистості також може бути схильність суспільства навішувати ярлики. У ряді випадків стійке антигромадську поведінку формується за принципом порочного кола: первинне, випадково скоєний злочин - покарання - досвід насильницьких відносин (максимально представлений в місцях ув'язнення) - наступні труднощі соціальної адаптації внаслідок ярлика «злочинця» - накопичення соціально - економічних труднощів і вторинна делінквентність - більш тяжкий злочин ?»і т.д.

Більше того, П. Кутер вказує на те, що багато законослухняні люди мають агресивно -кримінальні імпульси , які не реалізуються ними в конкретних діях , але проєктуються на інших людей, наприклад, роблять правопорушення. Внаслідок даних проєктивних процесів правопорушення можуть надмірно суворо оцінюватися і несправедливо каратися, що в свою чергу призводить до посилення делінквентності .

Таким чином, суспільство саме, як це не парадоксально, за допомогою невинуватених дій і надто серйозних покарань виховує злочинців, від яких хотілося б позбутися. Держава, проголошуючи боротьбу з насильством, сама його використовує (нерідко ще в більшій кількості) по відношенню до провинившогося. Сьогодні 86 країн світу мають у законодавстві статтю про страту. У цілому людям нав'язується насильницький стереотип взаємин. Представники влади переслідують делінквентна особистостей, демонструючи їм свою силу так , як ті поступали по відношенню до своїх жертв. Виникає порочне коло, рухаючись по якому, делінквентні особистості наносять шкоду собі і оточуючим.

Про особливу роль соціальної ситуації в детермінації злочинної поведінки свідчать спостереження за поведінкою людей в умовах тоталітарного режиму. П. Кутер наводить результати досліджень Дікса , що вивчав спадковість і розвиток особистості у ряду масових вбивць з німецьких СС (до і після їх роботи в концентраційних таборах). Було виявлено, що злочинна поведінка есесівців, хоча і супроводжувалося їх різними особистісними розладами, але виявлялося тільки в соціально санкціонованих умовах - в період навчання і роботи в концтаборах. До нацистського режиму і після нього досліджувані особистості, як правило, не скоювали злочинів .

Істотну роль в походженні делінквентної поведінки відіграє мікросоціальна ситуація. Його формуванню, наприклад , сприяють: асоціальна і антисоціальна оточення (алкоголізм батьків, асоціальна і антисоціальна сім'я або компанія); бездоглядність; багатодітна і неповна сім'я; внутрішньосімейні конфлікти; хронічні конфлікти із значущими іншими.

Підсумовуючи літературні дані, можна перерахувати наступні мікросоціальні фактори, що викликають делінквентність:

- фрустрація дитячої потреби в ніжній турботі і прихильності з боку батьків (наприклад, надзвичайно суворий батько або недостатньо турботлива мати), що в свою чергу викликає ранні травматичні переживання дитини;
- фізична чи психологічна жорстокість або культ сили в сім'ї (наприклад, надмірне або постійне застосування покарань);
- недостатній вплив батька (наприклад, при його відсутності), що утрудняє нормальний розвиток моральної свідомості;
- гостра травма (хвороба, смерть батька, насильство, розлучення) з фіксацією на травматичних обставин;
- потурання дитині у виконанні його бажань; недостатня вимогливість батьків, їх нездатність висувати послідовно зростаючі вимоги або домагатися їх виконання;
- надмірна стимуляція дитини - занадто інтенсивні любовні ранні відносини до батьків, братів і сестер;
- неузгодженість вимог до дитини з боку батьків, внаслідок чого у дитини не виникає чіткого розуміння норм поведінки;
- зміна батьків (опікунів);
- хронічно виражені конфлікти між батьками (особливо небезпечна ситуація, коли жорстокий батько б'є матір);
- небажані особистісні особливості батьків (наприклад, поєднання невимогливого батька і потворствуючої матері);
- засвоєння дитиною через наuczіння в сім'ї або в групі делінквентних цінностей (явних або прихованих).

Як правило, на перших порах, переживаючи фрустрацію, дитина відчуває біль, яка за відсутності розуміння та пом'якшення переходить в розчарування і злість. Агресія привертає увагу батьків, що саме по собі важливо для дитини. Крім того, використовуючи агресію, дитина нерідко домагається своїх цілей, керуючи оточуючими. Поступово агресія і порушення правил починають систематично використовуватися як способи отримання бажаного результату. Делінквентна поведінка закріплюється.

У дослідженні «Злочинність неповнолітніх: тенденції та перспективи» М. Раттер і Д. Гідлер вказують на чіткий зв'язок між особливостями раннього дитячого розвитку в сім'ї і подальшої ступенем послуху індивіда, але стверджують, що механізми такого впливу родини як і раніше неясні. Вони також відзначають кореляцію між соціальними змінами і зростанням злочинності, знову підкреслюючи недостатність знань щодо механізмів цього зв'язку. На прикладі неповнолітніх дослідники приходять до висновку, що для злочинної поведінки існують множинні причини, включаючи вплив груп однолітків, соціального контролю і соціального навчання, біологічних і ситуаційних чинників. З їхньої точки зору, абсурдно шукати єдине пояснення або єдину стратегію профілактики.

Індивідуальні детермінанти протиправної поведінки становлять особливий інтерес для психологічного аналізу.

У свою чергу, індивідуальні особливості істотно визначаються статевими відмінностями. Наприклад, добре відомо, що протиправна поведінка більш характерно для чоловічої статі. Незважаючи на зростання жіночої злочинності, її відносні показники значно нижче чоловічих, наприклад жіночі злочини в Росії в 1998 р. склали 15% від загального числа зареєстрованих випадків.

Можна говорити про злочини, більш властивих жінкам або чоловікам. Такі делікти, як вбивство дітей, проституція, злодійство в магазинах, частіше скоюють жінки. Чоловіки ж частіше викрадають автомобілі, учиняють розбої, крадіжки, наносять тілесні ушкодження, вбивають. Існують і типово чоловічі злочини, наприклад зґвалтування.

Віковий фактор визначає своєрідність поведінки на різних етапах онтогенезу. Вікова динаміка частоти правопорушень проявляється наступним чином: вік більшості злочинців коливається в межах від 25 до 35 років; кількість злочинів неухильно зростає від 14 до 29; максимум випадків вчинення злочинів припадає на 29 років; з 29 до 40 років спостерігається поступове зниження; після 40 років злочини рідкісні.

Як очевидно, при антисоціальній поведінці (на відміну, наприклад, від агресивної) має сенс говорити лише про досягнення певного віку, на наш погляд, не раніше 6-8 років.

Як правило, маленька дитина не може достатньо усвідомлювати свою поведінку, контролювати її, співвідносити з соціальними нормами. Тільки в школі дитина вперше і по-справжньому стикається з принциповими соціальними вимогами, і лише починаючи з шкільного віку від дитини очікується строге проходження основних правил поведінки.

Мають місце і «якісні» особливості прояву делінквентної поведінки в різному віці. Порушення соціальної поведінки на ранніх етапах онтогенезу, ймовірно, представляють собою проблеми психічного розвитку дитини або невротичні реакції, що носять тимчасовий характер. Наприклад злодійство дитини п'яти років може бути пов'язано з гіперактивністю, невротичної потребою в увазі та любові, реакцією на втрату близької людини, затримкою в інтелектуальному розвитку, неможливістю отримати необхідні харчування і речі.

З моменту вступу до школи ситуація принципово змінюється - починається етап інтенсивної соціалізації особистості в умовах зрослих психічних можливостей дитини. З цього часу певні дії дитини дійсно можна розглядати як наближені до протиправних. У молодшій шкільному віці (6 - 11 років) делінквентна поведінка може виявлятися у таких формах: дрібне хуліганство, порушення шкільних правил і дисципліни, прогули уроків, втечі з дому, брехливість і злодійство.

Слід зазначити, що соціально-економічна криза в Росії сприяла зростанню делінквентної поведінки, в тому числі і в дитячій віковій групі. Збіднення частини населення, розпад інститутів суспільного виховання, зміна суспільних установок - все це неминуче призводить до того, що асоціальний

дитина безпритульного виду стає звичним героєм міських вулиць. Вуличне хуліганство молодших школярів (крадіжки, афери біля телефонних автоматів, вимагання) поєднується з бродяжництвом, вживанням наркотичних речовин та алкоголю. Очевидно, що в подібних випадках дитяче девіантна поведінка закономірно переходить в делінквентна поведінка в підлітковому і дорослому віці.

Протиправні дії в підлітковому віці (12 - 17 років) є ще більш усвідомленими. Поряд з «звичними» для даного віку порушеннями, такими, як крадіжки та хуліганство - у хлопчиків, крадіжки і проституція - у дівчаток, набули широкого поширення нові їх форми - торгівля наркотиками і зброєю, рекет, сутенерство, шахрайство, напад на бізнесменів та іноземців. У 1998 р. було зареєстровано близько 190 тис. неповнолітніх злочинців (10% від загального числа порушників закону). За статистикою більша частина злочинів, скоєних підлітками, - групові. У групі знижується страх покарання, різко посилюються агресія і жорстокість, знижується критичність до подій і до себе. Найбільш показовим прикладом групового протиправної поведінки є «розгул» уболівальників після футбольного матчу, серед яких молоді люди складають більшість.

В.Н.Кудрявцев вважає, що злочинна кар'єра, як правило, починається з поганого навчання і відчуження від школи (негативно- ворожого ставлення до неї). Потім відбувається відчуження від сім'ї на тлі сімейних проблем і «непедагогічних» методів виховання. Наступним кроком стає входження в злочинне угруповання та вчинення злочину - На проходження цього шляху потрібно в середньому 2 роки. За наявними даними 60 % професійних злочинців (злодіїв і шахраїв) почали цей шлях у шістнадцятирічному віці.

3. Класифікація неповнолітніх правопорушників.

За детермінацією можна виділити наступні групи підлітків - правопорушників.

Першу групу представляють підлітки, у яких внаслідок ряду причин виявляються не розвиненими вищі почуття (совість, почуття обов'язку, відповідальність, прихильність до близьких) або уявлення про добро і зло, що спотворює їх емоційну реакцію на вчинки.

До другої групи можна віднести підлітків з гіпертрофованими віковими реакціями, що вказує на тимчасовий характер їх опозиційної і антисоціальної поведінки (за іншими сприятливими умовами).

Третю групу складають ті, хто стійкіше відтворює делінквентну поведінку свого безпосереднього оточення і для кого така поведінка є звичайно нормальною (з негативним образом самого себе, відсутністю навичок самоконтролю, слабо розвиненою совістю, споживацьким ставленням до людей).

До четвертої групи відносять підлітків із психічними та невротичними розладами (у них поряд з делінквентною поведінкою присутні хворобливі симптоми або ознаки інтелектуального недорозвинення).

Нарешті, виділяється п'ята група підлітків, свідомо вибирають делінквентна поведінка (які не страждають психічними розладами, що володіють достатнім самоконтролем і розуміють наслідки свого вибору).

Найбільш несприятливими прогностичними: ознаками в плані подальшого формування антигромадської поведінки) можна вважати: відсутність совісті і почуття провини, патологічну брехливість, споживацьке ставлення до людей, байдужість, неохайність, виражену психопатологію.

Для вирішення таких питань, як визначення ступеня вираженості делінквентності і заходи впливу на особистість, важливе значення також має систематизація типів правопорушників. У 1932 р. М. І. Озерецькому була запропонована актуальна і сьогодні типологія неповнолітніх правопорушників за ступенем вираженості і характеру особистісних деформацій: випадкові, звичні, стійкі та професійні правопорушники.

Серед підлітків, які вчинили правопорушення, А. І. Долгова, Є. Г. Горбатовська, В. А. Шумілін та ін. в свою чергу виділяють наступні три типи:

□ послідовно - криміногенний - криміногенний «внесок» особистості в злочинну поведінку при взаємодії з соціальним середовищем є вирішальним, злочин впливає з звичного стилю поведінки, воно обумовлюється специфічними поглядами, установками і цінностями суб'єкта;

□ ситуативно- криміногенний - порушення моральних норм, правопорушення неприступної характеру і сам злочин в значній мірі обумовлені несприятливою ситуацією; злочинну поведінку може не відповідати планам суб'єкта, бути з його точки зору ексцесом; такі підлітки скоюють злочини часто в групі в стані алкогольного сп'яніння, не будучи ініціаторами правопорушення;

□ ситуативний тип - незначна вираженість негативної поведінки; вирішальний вплив ситуації, що виникає не з вини індивіда; стиль життя таких підлітків характеризується боротьбою позитивних і негативних впливів.

Аналогічно В. Н. Кудрявцев говорить про професійні злочинців (особах, регулярно вчиняють злочини, що живуть на прибутки від них), ситуативних (діючих залежно від обстановки), випадкових (переступили закон тільки одного разу).

К. К. Платонов (1987) виділив такі типи особистості злочинців:

1) визначається відповідними поглядами і звичками, внутрішньої тягою до повторних злочинів;

2) визначається нестійкістю внутрішнього світу, коли особистість робить злочин під впливом обставин, що склалися або навколишніх осіб:

3) визначається високим рівнем правосвідомості, але пасивним ставленням до інших порушників правових норм;

4) визначається не тільки високим рівнем правосвідомості, але й активною протидією або спробами протидії при порушенні правових норм;

5) визначається можливістю тільки випадкового злочину.

4. Протиправна мотивація. Антисоціальна (соціопатична) особистість.

Зовнішні та внутрішні умови сприяють формуванню делінквентної поведінки. У той же час, описуючи правопорушника, більшість авторів схилиються до висновку про вирішальну роль антисоціальної спрямованості особистості у становленні делінквентної поведінки. Йдеться про специфічну мотивацію, яка виступає безпосередньою причиною протиправної поведінки. В. Н. Кудрявцев говорить про антигромадської орієнтації особистості. Інші автори використовують подібні терміни: криміногенна деформація особистості, антисуспільна установка, антисоціальна спрямованість, протиправна мотивація. Дані терміни позначають систему найбільш стійкість домінуючих мотивів особистості - внутрішніх спонукань, потреб, установок, цінностей, інтересів і переконань. Протиправна мотивація може мати різні витoki, різну ступінь вираженості. В. В. Місяці пропонує розглядати наступні провідні мотивації протиправних дій: корисливо - жадібну, насильно-егоїстичну, анархістсько - індивідуалістичну, легковажно безвідповідальну, боягузливо легкодуху.

А. І. Долгова на прикладі підлітків виділяє насильницький і корисливий типи деформації особистості. При насильницькому типі має місце прагнення до самоствердження, бажання представити себе сильною, справедливою, чуйною натурою, завжди готової прийти на допомогу. Проте уявлення про справедливість у таких осіб спотворені, їх мораль, по суті справи, є мораллю злочинця. Для них типові груповий егоїзм, тісна прихильність до неформальної групи, жорстокість, культ сили, переконаність у правильності своєї поведінки. Для корисливого типу більш характерний не груповий, а індивідуальний егоїзм. У його представників більш дефектні ціннісні орієнтації, вони повністю усвідомлюють протиправний характер своїх дій. Таких підлітків відрізняють скритність, аморальність, наявність корисливих установок, більш глибока соціальна занедбаність. На практиці здебільшого доводиться мати справу з комбінаціями зазначених типів.

Протиправна мотивація, як стійка система домінуючих мотивів конкретної особистості, безпосередньо пов'язана з її правовою свідомістю. Правове свідомість передбачає: 1) знання законів і їх розуміння, 2) прийняття правил як особистісно значущих, переконаність у їх корисності та справедливості, 3) готовність, вміння і звичку діяти відповідно до законів і правил. Очевидно, що нормальне соціальний розвиток передбачає процес перетворення культурних (у тому числі правових) норм в індивідуальні цінності. Заломлені через систему особистісних смислів правові норми в поєднанні з вольовою регуляцією забезпечують таку якість особистості, як законослухняність.

Н. Ф. Кузнецова провела опитування з метою виявлення мотивації законослухняності дорослих людей. Серед опитаних 52,3 % відзначили свою

переконаність у корисності законів і порядку; 27,4 % - звичку дотримуватися законів. Одиначні відповіді (від 4 до 1,5 %) - вплив прикладу інших , страх втрати довіри оточуючих, особистий розрахунок, бажання уникнути осуду. Тільки 0,9 % респондентів в якості мотиву законослухняної поведінки відзначили страх покарання. У молодих людей страх покарання більш виражений: його назвали 7% опитаних. Проте в цілому страх покарання не перешкоджає здійсненню злочину. За даними дослідження 2 тис. ув'язнених лише 4% респондентів у момент скоєння злочину замислювалися про подальшому покаранні. Дані дослідження показують, що у злочинців законослухняність в 5 -9 разів нижче , ніж у нормальних людей .

Таким чином, мотивація виконання правил або їх порушення може бути найрізноманітнішою. Окремими мотивами , що спонукають до протиправних дій, можуть бути: прагнення негайно отримати задоволення, прагнення самоствердитися, прагнення до комфорту або високого соціального статусу, опозиційна поведінка (внутрішнє прагнення порушувати заборони), поведінкові стереотипи (досвід перебування в кримінальному середовищі), агресія і садистичні нахили, слідування соціальним стереотипам і традиціям, потреба відчувати приналежність до групи і отримувати її схвалення , нудьга , прагнення до ризику і гострих відчуттів, фрустрація, необхідність вимушеного захисту, альтруїзм (правопорушення заради інших людей або високої мети).

Очевидно, що, стикаючись з делінквентною поведінкою, ми насамперед повинні досліджувати мотиви, за ним ховаються.

У психоаналітичних дослідженнях, які розкривають несвідому мотивацію, делінквентність розглядається як наслідок внутрішнього конфлікту і примітивних захистів. У разі антисоціальної поведінки можуть діяти такі несвідомі мотиви делінквентності:

- ☐ бажання , що вимагають негайного задоволення;
- ☐ переживання безсилового гніву , відчаю - агресії , яка шукає розрядки;
- ☐ образа , що вимагає помсти;
- ☐ заздрість , що спонукає до відновлення справедливості;
- ☐ недовіру і прагнення зберігати дистанцію;
- ☐ фантазії величі і всемогутності.

З точки зору особистісної динаміки А.Айхорн вказує на існування двох основних типів делінквентності :

- Прикордонне невротичний стан з симптомами антисоціальної поведінки ; коли особистість перебуває в стані внутрішнього конфлікту і якась її частина забороняє делінквентна поведінка , викликаючи почуття провини . При домінуванні почуття провини делінквентами поводить дивно , наприклад ходить у вкраденої шапці або не отримує користі від вкраденого. Він явно домагається викриття і часто попадається . Йому сняться кошмари . Він відчуває полегшення після покарання . У ряді випадків почуття провини виникає у злочинців до скоєння злочину. Тут

делинквентность виникає через бажання індивіда отримати полегшення від тиску супер-Его ;

- Антисоціальна поведінка без ознак неврозу. У цьому випадку конфлікт « винесений назовні » - це відкритий конфлікт з оточенням унаслідок ранньої фрустрації лібідного бажань.

Але несвідома потреба в покаранні і фіксація на етапі домінування принципу задоволення виражені в обох ситуаціях .

Домінуючі і найбільш часто проявляються у конкретної особистості мотиви визначають загальну спрямованість особистості. У зарубіжній психологічній та медичній літературі для опису делінквентної поведінки дорослих людей (від 18 років) широко використовуються терміни: «антисоціальна», «соціопатичних», «психопатическая » особистість Дані поняття не тотожні звичним для нас поняттям - «кримінальна особистість», «характерологический психопат» - і не можуть виступати в якості медичного діагнозу. Соціопатичних (антисоціальна) особистість являє собою психологічний тип , описаний через глибинні психологічні механізми функціонування особистості . Основний внесок у вивчення соціопатичних динаміки зроблено психоаналізом. Серпень Айхорн (1876-1949) , відомий своєю роботою з важкими підлітками, визначає делинквентность як « динамічне явище , результат взаємодії психічних сил, які виробляють спотворення ».

Дане спотворення насамперед пов'язано з порушенням взаємин між Его і супер-Его. Супер-Его (як критична інстанція) може бути не сформовано, в інших випадках воно може бути надмірно жорстким - караючим. Нарешті, Его-ідеал (як частина супер-Его) може містити антисоціальні ідентифікації.

Н. Мак-Вільямс описує соціопатическую особистість через виражену потребу відчувати владу над іншими. Це може проявлятися як прагнення впливати на людей, маніпулювати ними , «піднятися» над ними. Багато авторів відзначають , що даний характер пов'язаний з базовою нездатністю до людської прихильності .

Рівень соціальної адаптації при цьому може бути різним. А. Айхорн ввів поняття явною і латентної делінквентності. Якщо в першому випадку мають місце антисоціальні дії, то в другому - це стан існує, але не проявляється зовні.

Людина з антисоціальною організацією особистості не обов'язково скоює злочини, але його життя в цілому визначається специфічною мотивацією. Представники деяких шанованих професій , безсумнівно , більшою мірою , ніж інші, виявляють схильність до тиску і контролю (педагоги, судді, хірурги), поєднуючи свою індивідуальність з інтересами суспільства.

Особистості, що стали на шлях порушення закону, тим більше можуть бути досить точно описані з точки зору даного психологічного діагнозу. Цікавим фактом є те, що якщо соціопатичних особистості вдалося уникнути

в'язниці або саморуйнування, вона має тенденцію «вигоряти» до середнього віку (до сорока років), нерідко досягаючи рівня « зразкового громадянина».